

Emlékezés Kerékgyártó Árpádra (1818-1902), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering Árpád Kerékgyártó (1818-1902), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Kerekgyártó Árpád (Alajos) 1818. június 19-én született Jászberényben. Édesapja Kerekgyártó Ignác jász-kun kerületi várnagy, édesanyja Róth Rozália, egy pesti polgár család leánya volt. Felmenői Eger környékéről származtak és a jász-kun redemptio idején (18. sz. közepe) költöztek Jászberénybe. Elemi iskoláit szülővárosában végezte, majd Budára küldték „cseregyerekként” német nyelvet tanulni. A gimnázium alsó négy osztályát a budai kegyesrendieknél végezte, majd apja halála után tanulmányait szülővárosában folytatta, s a ferencesek gimnáziumában érettségizett. 1833-ban a pesti egyetemre iratkozott be, ahol kétéves bölcsészeti, majd hároméves jogi képzésben vett részt. A jogi fakultáson többek között Frank Ignác és Virozsil Antal tanították, akikről mindig kegyelettel emlékezett meg. Ezek az évek nagy jelentőséggel bírtak későbbi szakmai karrierje szempontjából. Ez idő tájt alakult ki lángoló hazaszeretete, lelkes hazafisága, s szorgalmas diákként, hatalmas tudásszomjjal mélyedt el a tudományokban. Ekkor még nem gondolta, hogy egyszer majd maga is a katedrán tanítja a hozzá hasonló tudásvágygal rendelkező fiatalokat.

1838-ban az egyetem elvégzése után Pest város alkalmazásába állt. Előbb írnoki, később peres és telekkönyvi ügyekkel kapcsolatos teendőket látott el. 1841. december 17-én ügyvédi oklevelet szerzett közpolgári magánjogból, 1842. április 21-én pedig váltójogból. Az 1843-1844. évi pozsonyi diétán – másfél évig – Járý (Tretter) György követ segédjeként tevékenykedett. Pozsonyi tartózkodása mély nyomokat hagyott a tehetséges ifjában. Az országgyűlés hangulata, a parlamenti viták megtapasztalása, az ország legjelentősebb politikusaival – így Kossuth Lajossal és Széchenyi Istvánnal – való találkozás, mind-mind olyan élmény volt számára, ami tovább bővítette látókörét. Az ország akkori fővárosában önképzőkört hívott életre, ahol többnyire történelmi tanulmányok, előadások hangoztak el. Az Önképző Egylet Pestre való hazatérte után egészen 1848-ig működött. 1844-ben a pesti törvényszék aljegyzőjévé nevezték ki. 1845-ben nősült meg, Ivanics Zsigmond pesti ügyvéd és könyvkereskedő Mária nevű leányát vette feleségül. 1848. június 23-án a törvényszék főjegyzőjévé nevezték ki. E tisztségéből Havas József királyi biztos 1849. január 23-án – Windischgrätz Pestre történt bevonulását követően –, a tisztikar főbb tagjaival együtt elbocsátotta. 1849 májusában a császári csapatok kivonulása után Pest város közgyűlése törvényszéki tanácsossá választotta, mely tisztséget Haynau megjelenéséig látott el. Ezt követően családjával menekülni kényszerült.

Podmaniczky János báró apajpusztai birtokán talált menedéket, ahol jogi tárgyak oktatásával tartotta el családját. Két évvel később, 1851-ben a budai kataszteri hivatalnál vállalt állástapidíjasként. E nehéz évek a tudományos felkészülés fontos időszakát jelentették. Tanulmányokat írt, de még csupán íróasztala fiókjának. 1856-ban Jókai Mór felszólítására cikket írt a *Vasárnapi Újság*ban. Ekkoriban többnyire tárcái jelentek meg olyan lapokban, mint a *Hazánk*, *Falusi Gazda* vagy éppen a *Magyar Néplap*. Ez idő tájt indította a *Magyarok életrajzai* című hét füzetből álló kiadványát. A neoabszolutizmus korszakának kellős közepén jelentette meg *Magyarország művelődésének története* című monográfiasorozata első kötetét, melyben a honfoglaló, majd letelepedő magyarság művelődéstörténetét elsőként tárta a hazai olvasók elé. A mű jelentőségét – tekintettel a zűrzavaros történelmi idősakra – nem lehet eléggé hangsúlyozni. A kéziratot a szerző családja megélhetését jelentő napidíjas hivatalnoki munkája mellett éjszakánként, gyertyavilág mellett készítette el. A korabeli magyar tudományos világ méltányolta Kerékgyártó rendkívüli teljesítményét, melyre tekintettel a Magyar Tudományos Akadémia 1861. december 20-án levelező tagjainak sorába választotta. Székfoglaló előadását – aminek csupán kézírata maradt fenn – 1869. április 5-én „Magyarország alkotmánya biztosítékainak történelme 895-1790” címmel tartotta meg.

1860-ban az októberi diploma után visszakapta pesti főjegyzői állását, majd 1861-ben közigazgatási tanácsossá léptették elő. Rottenbiller Lipót főpolgármester betegsége alatt Pest város helyettes polgármesteri tisztségét töltötte be, mely megbízatásról a következő évben lemondott. Ezt követően ügyvédként dolgozott tovább és szabadidejében tudományos kutatásainak élt. 1864-ben meghívták egykori alma materébe tanítani. Negyvenhat évesen kezdte meg egyetemi pályáját. 1864. szeptember 11-én a pesti tudományegyetem világ- és magyar történelem, a történelmi encyclopaedia és mőszertan helyettes, majd 1866. szeptember 10-én a magyar történelem nyilvános rendes tanárává nevezték ki. Az elkövetkező több, mint három évtizedben, 1898-ig magyar művelődéstörténetet oktatott az egyetemen.

Páratlan munkabírását bizonyítja, hogy professzorságának első éveiben hét kötetben tette közzé *Magyarország történetének kézikönyve* című munkáját, illetve *Hazánk évlapjai: Magyarország történetének kortani átnézete 889-1849* és *Magyarország emléknapi ezeréves történetében* című monográfiáit. Előbbi művében hazánkban először került alkalmazásra a történelmi kronológia módszertana. Mindeközben 1876 és 1879 között a bölcsészkar dékánjaként tevékenykedett. Az 1867/1868. évi tanévben egyeteme harmadik díszdoktorává avatták. Rendkívül népszerű tanáregyéniség volt, hallgatói rajongó lelkesedéssel vették körül. Az 1872-es tanévben a szabadságharcról hirdetett meg előadássorozatot és a hatalmas érdeklődésre tekintettel az egyetemi tanterem helyett a Károly kaszánya lovaglőtermében tartotta meg az óráit. Előszeretettel

beszélt eszményeiről, különösen a példaképének tekintett Széchenyiről. A legnagyobb magyar életével és munkásságával behatóan foglalkozott. *Sárvári felsővidéki gróf Széchenyi István élete* címmel számos új adatot felvonultató életrajzt írt a legnagyobb magyarról, melynek következtében a Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi Bizottságába beválasztották. Tagja volt a Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának, továbbá jeles állatvédőként alelnöke az Országos Állatvédelmi Egyesületnek.

Sokat tett a művelődéstörténet, mint tudományos diszciplína hazai elfogadtatásáért. A magyar művelődéstörténet kutatásában és oktatásában betöltött szerepét az utókor nagyra értékeli. Nevéhez fűződnek az első ilyen tárgyú egyetemi stúdiumok megtartása. Sikertelenül próbált elérnie, hogy a tanárjelöltek művelődéstörténeti képzésben részesüljenek. Ezt rögzítette az 1883. évi XXX. törvénycikk, mely kötelezővé tett minden tanárjelölt számára a művelődéstörténeti kurzusok hallgatását.

1881 januárjában egy szerencsétlen baleset folytán tolószékbe kényszerült, ami igencsak megnehezítette tanári működését. 1898-ban vonult nyugdíjba, melynek alkalmából kutatói és tanári munkája elismeréseképpen Ferencz József uralkodótól nemességet kapott a Vámosgyörki előnév használatával. Wlasics Gyula kultuszminiszterként meleghangú levélben köszönte meg három évtizedes egyetemi szolgálatát.

A magyar alkotmány történetével mindig különös előszeretettel foglalkozott. Még idős korában is azon fáradozik, hogy Magyarország törvényhozásának történetét megírja, de ezt a tervét már nem tudta megvalósítani. Ugyanakkor valóra váltotta egy másik dédelgetett szándékát: a nemesi előnevét viselő Vámosgyörk község gyermekei számára két alapítványt is tett.

1902. december 13-án 84 éves korában hunyt el Budapesten. Hamvai a Kerepesi úti temetőben nyugszanak. 1911-ben emlékére Zuglóban utcát neveztek el róla.

Kerékgyártó Árpád Alajos jelentősebb munkái

Magyarok életrajzai. (szerk.: Kerékgyártó Árpád) Hét füzet. Magyar Mihály, Pest, 1856-1859.; *Magyarország művelődésének története, különös tekintettel az anyaország, úgy szinte Erdély, Horvát- és Tótország államélete kifejlésére.* I. köt. A vezérek kora. 887-1000. Krupinszky, Pest, 1859. II. köt. 1000-1205. Krupinszky, Pest, 1865.; *Magyarország történetének kézikönyve.* I-VII. köt. Heckenast, Pest, 1867-1874.; *Magyarország alkotmánya biztosítékainak történelme 895-1790.* Akadémiai székfoglaló, 1869. április 5. (Kézirat); *Tíz év Magyarország legújabb történetéből 1840-49.* Franklin-Társulat, Budapest, 1874.; *Hazánk évlapjai. Magyarország történetének kortani átnézete 889-1849.*

Franklin-Társulat, 1875.; *A műveltség fejlődése Magyarországon 889-1849.* I. kötet: 889-1301. Kilián, Budapest, 1880.; *Magyarország emléknappjai ezeréves történetében.* Lauffer, Budapest, 1882. és *Sárvári felsővidéki gróf Széchenyi István élete.* Stampfel, Pozsony – Budapest, 1884.

Felhasznált irodalom

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-1973. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1975. 142. o.; *Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002.* III. köt. MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, Budapest, 2003. 655. o.; Békefi Rémig: *Kerékgyártó Árpád Alajos emlékezete.* A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XII. köt. 3. sz. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1904.; Sztinyai Jenő: *Egy nagy magyar pedagógus: Kerékgyártó Árpád Alajos.* *Magyar Felsőoktatás*, V. évf. (1995) 4. sz. 36-37. o.

Szabadfalvi József
egyetemi tanár, az MTA levelező tagja
Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
email: szabadfalvi.jozsef@law.unideb.hu